

Çocukların Gözünden Dijital Alan Deneyimleri

Experiences of Digital Domain Through the Eyes of Children

Emre ERDOĞAN

Prof. Dr. İstanbul Bilgi Üniversitesi, emre.erdogan@bilgi.edu.tr 0000-0001-8352-4990

Pınar UYAN SEMERCI

Prof. Dr. İstanbul Bilgi Üniversitesi, pinar.uyan@bilgi.edu.tr 0000-0001-9679-9029

Anahtar Kelimeler

*Çocuğun İyi Olma Hali,
Dijital Alan,
Fırsat-Risk Modeli,
Dijital Dayanıklılık,
Kesişimsellik*

Öz

Bu çalışma, Covid-19 pandemisi sonrasında Türkiye'deki çocukların dijital alan deneyimlerini ve bu sürecin onların çok boyutlu "iyi olma halleri" üzerindeki etkilerini bütüncül bir yaklaşımla incelemektedir. "Çocuğun iyi olma hali" teorik çerçevesini merkeze alan araştırma, çocukları kendi yaşamlarının ve hikayelerinin aktif öznelere olarak konumlandırmaktadır. Nitel araştırma bulgularının yansıtıldığı bu çalışmada, krizlerin katmanlı etkilerini gözlemlemek amacıyla İstanbul ve Şanlıurfa illerinde, farklı sosyoekonomik statü, yaş ve cinsiyet gruplarından 53 çocukla derinlemesine bireysel görüşmeler ve 68 çocukla odak grup görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Bulgular, çocukların dijital alanı öğrenme, üretim, dil geliştirme ve sosyalleşme bağlamında önemli bir fırsat alanı olarak değerlendirdiklerini göstermiştir. Ancak eş zamanlı olarak, artan katılımla birlikte siber zorbalık, veri ihlalleri ve çocuklara uygun olmayan içerikler çocukların karşılaştıkları risklerdir. Çocukların bu risklere karşı sadece mağdur olmadıkları, aksine teknolojik ve bilişsel düzeyde kendi dayanıklılık stratejilerini ürettikleri gözlemlenmiştir. Öte yandan, çocukların anlatılarında kent yaşamının yarattığı güvensizlikler ve pandemi döneminde sokağa çıkma kısıtları dijital alanın sosyalleşme açısından da önemini ortaya çıkarmıştır. Bilhassa ev dışına çıkmaları sınırlanan kız çocukları için bir "zorunlu dijitalleşme"den söz etmek mümkündür. Bir başka vurgulanması gereken nokta ise makroekonomik eşitsizliklerin çocukların dijital alana erişimlerini ve deneyimlerini etkilediğidir. Sonuç olarak, çocukların dijital dayanıklılığının salt çevrimiçi faktörler ve bireysel kapasiteyle değil cinsiyet, mekân, ebeveynlik ve yapısal-ekonomik koşullarla şekillendiği tespit edilmiştir.

Keywords

*Child Well-Being,
Digital Space,
Opportunity-Risk Model,
Digital Resilience,
Intersectionality*

Abstract

This study examines the digital experiences of children in Türkiye following the Covid-19 pandemic and the effects of this process on their "well-being." Centering on the theoretical framework of "child well-being," the research positions children as active subjects of their own lives and stories. Focusing on the qualitative findings, this study involved in-depth individual interviews with 53 children from different socioeconomic status, age, and gender groups; and focus group interviews with 68 children in İstanbul and Şanlıurfa provinces to observe the layered effects of the crisis. The findings show that children perceive the digital space as a significant opportunity for learning, production, language development, and socialization. However, simultaneously, with increasing participation, they also face risks such as cyberbullying, data breaches, and inappropriate content for children. It has been observed that children are not only victims of these risks and threats, but also develop their own resilience strategies at the technological and cognitive levels. On the other hand, the narratives of children highlight the insecurities created by urban life and the curfews during the pandemic, revealing the importance of the digital space for socialization. It is possible to speak of a "forced digitalization," especially for girls whose movements outside the home were restricted. Another point that needs to be emphasized is that macroeconomic inequalities affect children's access to and experiences in the digital space. It has been determined that this has a profound intersectional impact, creating a situation of "forced digitalization," particularly for girls. In conclusion, it has been found that children's digital resilience is shaped not solely by online factors and individual capacity, but also by gender, location, parenting, and structural-economic conditions.

Makale Geçmişi / Article History

Geliş / Received: 12.05.2026

Kabul / Accepted: 09.06.2026

Yayın Bilgileri / Publication Info

Cilt / Volume: 5, Sayı / Issue: 1, Haziran 2026

DOI: 10.5281/zenodo.20960928

Erdoğan, E. & Uyan Semerci, P. (2026). Çocukların Gözünden Dijital Alan Deneyimleri. *Medya Okuryazarlığı Araştırmaları Dergisi*, 5(1) 6-24. DOI: 10.5281/zenodo.20960928

Giriş

Günümüzde, hem küresel hem de yerel ölçekte dijitalleşmenin çok boyutlu etkisi çocukların günlük yaşamının her yönünü etkilemekte ve çocukluğun nasıl deneyimlendiğini şekillendirmektedir. Covid-19 pandemisi sonrası dijitalleşme, çocuklar için sadece boş zamanı değerlendirdikleri bir mecra olmaktan çıkmış; eğitim, sosyalleşme, eğlenme, üretim ve haklara erişimin sağlandığı yaşamlarının doğal bir parçası haline gelmiştir. 2008’den bu yana çocuğun iyi olma hali alanında hem TÜBİTAK destekli nitel ve nicel bulguları içeren saha çalışmalarını yürütürken (Uyan-Semerci vd., 2012; 2025) hem de uluslararası karşılaştırmalı çalışmalar için Türkiye verisini topladığımız kapsamlı araştırmalar çerçevesinde (Uyan-Semerci ve Erdoğan, 2022) de bu durumu yakından gözleme fırsatımız oldu. 2008’deki ilk araştırmamızda sınırlı bir şekilde maddi imkânlar başlığı altında bilgisayar, telefon ve tablet sahipliği olarak sorduğumuz, boş zaman etkinliklerinde de özellikle bilgisayar oyununu olarak yansıyan dijital alan, tamamladığımız son çalışmada maddi durum, sağlık, ilişkiler kadar geniş, birçok göstergelyi kapsayan yeni bir “iyi olma hali” (*well-being*) alanı olarak yer aldı. Sosyal medyayı içermekle birlikte, yalnızca onunla sınırlı olmayan dijital alan diğer iyi olma hali alanlarıyla da kesişmektedir. Bebeğin doğduğu anda çekilen fotoğraf ve videolardan e-Devlet’e, en yakınlarımızla kurduğumuz ilişkiden yaşamın tüm alanlarındaki işleyiş ve iletişime, çocuklar, dijitalleşmenin şekillendirdiği bir dünyada yaşamaktalar. Dijital alan, çocuklar için doğdukları dünyanın olağan bir parçası olduğundan; çocuklar yaşamı dijital olan ve olmayan diye ayırmamaktadırlar. Bu makalede de bu sebeple, yaygın bir ifade olan dijital “dünya” yerine dijital “alan” kavramını kullanmayı, iyi olma hali kavramsal çerçevesiyle de uyumlu bir biçimde tercih ettik.

Çocukların dijital alandaki varlığı, Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (ÇHS) temelinde şekillenmektedir. 2021 yılında kabul edilen 25 sayılı Genel Yorum, çocuk hakları tarihinde bir dönüm noktasıdır. Bu belge, fiziksel dünyada geçerli olan tüm hakların (yaşama, gelişme, korunma ve katılım) dijital ortamda da aynı kararlılıkla korunmasını esas alır. Dijital alanda haklar; sağlanma/hizmet (bilgiye erişim, eğitim ve oyun hakları-*Provision*), korunma (istismar, siber zorbalık ve zararlı içeriklerden korunma- *Protection*) ve en önemlisi katılım (görüşlerini ifade etme ve dijital topluluklara dâhil olma-*Participation*) olmak üzere üç temel direk (3P- *Provision, Protection, Participation*) üzerinden ele alınmaktadır. Ancak tıpkı fiziksel alanda olduğu gibi çocukların dijital alanda da haklarına erişimi risk altındadır. Bu durum dijital alanı çocukların iyi olma hâlinin ayrılmaz ve kritik bir boyutu haline getirmiştir.

Çocuğun iyi olma hali yaklaşımı, çocuğu araştırmanın nesnesi değil, kendi yaşam öyküsünü aktaran aktif bir öznesi olarak kabul eder (Axford, 2008; Ben-Arieh, 2008; Fattore vd., 2016). Buna göre, çocuklar kendi hikâyelerinin en yetkili anlatıcılarıdır ve deneyimlerini en doğru şekilde kendileri aktarabilirler. Çocuklar, kendi deneyimlerinin uzmanlarıdır. Bu bağlamda da içine doğdukları dünya dijitalleşmeyi de içermekte, onların hayatında olağan bir alan olarak yer almaktadır (Prensky, 2001; Joudaki, 2024). Çocukların dijital alana yükledikleri anlamlar yaş gruplarına, deneyimlerine ve kullanım amaçlarına göre farklılıklar gösterse de yaşamlarının bir parçasıdır (Smahel vd., 2020). Aynı zamanda dijital alanda çocuklukların deneyimleri de sosyoekonomik statü, toplumsal cinsiyet ve coğrafi konum gibi faktörlerle derinden farklılaşmaktadır. Bu makale çocukları bugünün aktif özneleri olarak kabul eden bir yaklaşımla; dijital alanın çocukların iyi olma halini nasıl şekillendirdiği, “Krizler Çağında Çocuk Olmak: Türkiye’de Pandemi Sonrasında Çocukların İyi Olma Halini Yeniden Düşünmek” başlıklı (TÜBİTAK 1001 Programı, Proje No: 122K860) proje bulguları ile ele alacaktır. İstanbul ve Şanlıurfa’da gerçekleştirilmiş olan mülakat ve odak grup görüşmeleri bulgularıyla çocukların gözünden kendi deneyimleri aktarılacaktır.

1. Çocuğun İyi Olma Hali Yaklaşımı

Çocukluk çalışmaları ve sosyal politika literatüründe son yıllarda yaşanan en temel paradigma değişimlerinden biri, geleneksel çocuk refahı (*child welfare*) anlayışından çocuğun iyi olma hali (*child well-being*) yaklaşımına geçiştir (Ben-Arieh, 2010; Uyan-Semerci ve Erdoğan, 2022). Bu dönüşüm, çocuğu sadece gelecekteki bir yetişkin adayı (*becoming*) ve korunmaya muhtaç pasif bir nesne olarak gören bakış açısını terk ederek, çocuğu bugünün bir yurttaşı (*being*), hak sahibi bir birey ve “kendi yaşamının uzmanı” olan aktif bir özne olarak kabul etmektedir (Uyan-Semerci ve Erdoğan, 2016; Erdoğan vd., 2025). Çocuğun iyi olma hali yaklaşımı; maddi durum, sağlık, eğitim, risk ve güvenlik, ev ve çevre, katılım ve ilişkiler gibi temel alanlarda çocuğun durumunu bütüncül bir perspektifle analiz eden hem teorik hem de analitik bir araçtır. Bu yaklaşım, sadece hane geliri veya barınma gibi nesnel (objektif) göstergelere değil, aynı zamanda çocukların bu koşullara dair kendi algılarını ve memnuniyetlerini yansıtan öznel (subjektif) göstergelere de odaklanmaktadır (Uyan-Semerci ve Erdoğan, 2022). Çocuklar, yaşamlarına etki eden toplumsal koşullar, kaynaklar ve ilişkisel ağlar içinde aktif bireyler, kendi iyi olma hallerinin öznesi olan sosyal aktörlerdir (Akkan vd., 2019). Çocuğun bugünkü yaşamı içerisinde toplumsal katılımını ve yapabilirliklerini gerçekleştirmesini sağlayacak öznel ve nesnel kriterlerin saptanabilmesi ana hedeftir. Ancak özellikle çocuklar özelinde bugün olan durumları gelecekteki yapabilirliklerin şekillendireceği için şimdi ve gelecek birlikte düşünülmelidir.

Çocuğun iyi olma hali yaklaşımının en özgün metodolojik katkısı, çocuğu araştırmanın nesnesi değil, etkin bir öznesi olarak konumlandırmasıdır (Erdoğan vd., 2025). Çocuklar, kendi içinde bulundukları yaşamlarında çocukluk deneyimi hakkında yetişkinlerden daha fazla bilgi sahibidirler. Bu nedenle, son dönemdeki bilimsel çalışmalarda çocuklar sadece veri kaynağı olarak değil; araştırma sollarının belirlenmesinden raporlama aşamasına kadar sürece katkı verenler olarak da yer almaktadır. Bu katılımcı yaklaşım, çocukların perspektiflerini yansıtarak araştırmaların niteliğini ve kapsayıcılığını artırmaktadır (Durmuş ve Uyan-Semerci, 2026).

Hem ulusal hem de uluslararası yazın, çocuğun iyi olma halinin sadece fiziksel ihtiyaçların karşılanmasıyla değil, çocukların aktif katılımını sağlayan ve haklarını yapabilirliklere dönüştüren bütüncül sosyal politikalarla mümkün olduğunu vurgulamaktadır. İyi olma hali, yalnızca risklerden korunma değil, aynı zamanda çocuk haklarının hayata geçirilmesi olarak görülür. Bu çerçevede OECD Çocuk İyi Olma Hali Ölçümleri, iyi olma halini; fiziksel sağlık, bilişsel/egitsel gelişim, materyal koşullar ve sosyal/duygusal gelişim olmak üzere dört ana boyutta, dijital çevrenin bu alanlardaki etkilerini gözeterek inceler (OECD, 2021). RITEC (Responsible Innovation in Technology for Children) Projesi ise bu bağlamda tasarım seçeneklerinin çocukların iyi olma hali üzerinde nasıl olumlu sonuçlar yaratabileceğine odaklanan, çocuk odaklı bir tasarım çerçevesi sunmaktadır (UNICEF Innocenti, 2024). Çalışmalarımızda çocuğun iyi olma hali yaklaşımının yanı sıra, çocuğun gelişimini, aile ve okul gibi en yakın çevresinden (mikrosistem) toplumsal politikalara (makrosistem) ve zaman içindeki değişimlere (kronosistem) kadar iç içe geçmiş halkalar üzerinden açıklayan Bronfenbrenner’in biyoeolojik modeli de durum tespiti için kıymetli bir çerçeve sağlamıştır. Tam da bu açıdan çocukların yaşamının mikrosistemden kronosisteme dijitalin etkisiyle nasıl şekillendiği, deneyimlerinin nasıl farklılaştığını anlamak hayatidir. Dijital teknolojilerin çocuğun mikro ve makro sistemlerindeki gelişimsel etkileri, teknoloji ile fiziksel dünyanın iç içe geçtiği bir melez gerçeklik içinde ele alınır (Bronfenbrenner ve Morris, 1998; Granic vd., 2020). Çocuğun iyi olma halinin bütüncül anlayışı çerçevesinde diğer tüm alanlarda da olduğu gibi, dijital alana dair durumun farklı göstergelerle tespiti gerekmektedir.

2. Dijital Alanda Çocukların Deneyimlerine Odaklanan Çalışmalar

Çocuk refahından çocuğun iyi olma haline geçiş (Ben-Arieh, 2010); çocuk haklarında da görülen katılım vurgusu ile uyumlu olarak çocukların yalnızca “korunması”na odaklanan bir bakıştan çocuk

“güvenliğine” ve çocukların sesini duymaya doğru evrilen bir süreçtir. Ancak kriz dönemleri bu sürecin sekteye uğramasına ve acil müdahalelerin ön plana alınmasına neden olmaktadır. Dijital alanda çocukların iyi olma hali, teknolojinin çocukların hayatındaki derin etkisini anlamak amacıyla çok çeşitli disiplinler ve kuramsal çerçeveler aracılığıyla incelenmiştir. Literatürde bu kavram, genellikle fiziksel, zihinsel ve sosyal-duygusal sağlığın teknoloji kullanımıyla ilişkili dengeli durumu olarak tanımlanmaktadır (Burr vd., 2020; OECD, 2025). Bu bölümde çocukların dijital alanla kurdukları ilişkiyi kendi bakış açılarından ve deneyimleri temelinde ele alan çalışmalar üç tematik eksen üzerinden değerlendirilerek bir genel çerçeve çizilmektedir: (1) Dijital uçurum ve kesişimsellik, (2) fırsat-risk modeli, (3) dijital dayanıklılık ve dijital okuryazarlık.

2.1. Dijital Uçurum ve Kesişimsellik

Dijital çocukluk araştırmalarında giderek güçlenen bir bakış açısı, alanın çocuk kategorisini aşırı genelleştirdiğini ve bu genelleştirmenin sınıf, cinsiyet, etnisite, engellilik durumu, yaşanılan yer ve ebeveynlik biçimi gibi yapısal farklılıkları görünmez kıldığını ileri sürmektedir (Alper vd., 2016). Van Dijk (2020) tarafından kavramsallaştırılan “dijital uçurum”, literatürde yalnızca cihazlara erişimle sınırlı kalmayıp teknolojiyi etkin kullanma becerilerini de kapsamaktadır. Mascheroni ve Ólafsson’ın (2016) Avrupalı çocuklar özelinde gösterdiği gibi, cihaza erişimdeki eşitsizlikler çevrimiçi fırsatlardan yararlanma kapasitesini doğrudan kısıtlamaktadır. Dijital alan, bu haliyle yaşamdaki yapısal eşitsizliklerin yansıdığı ve derinleştiği bir mecra olarak değerlendirilmelidir.

Kesişimsellik perspektifi bu tartışmayı daha da ileriye taşımaktadır. Literatür, çoklu marjinalleşmiş kimliğe sahip çocukların dijital alanda yalnızca daha fazla riske değil, niteliksel olarak farklı ve daha derin bir kırılmalığa maruz kaldığını ortaya koymaktadır. (Amadori vd., 2025). 444 bini aşkın öğrenciden oluşan büyük ölçekli örneklemelerinde cinsiyet kimliği, cinsel yönelim, etnik köken ve sosyoekonomik statü gibi birden fazla marjinalleşmiş kimliğe sahip gençlerin siber mağduriyet oranının, tekil bir marjinalleşmiş kimliğe sahip akranlarına kıyasla iki ila üç kat daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgular, ayrımcılık biçimleri bir araya geldiğinde ortaya çıkan riskin, bu etkenlerin basit bir toplamı değil, birbirini katlayan daha derin bir kırılmalılık biçimi olduğunu göstermektedir.

Engellilik durumu, bu kesişimsel kırılmalılığın özellikle az çalışılan ama kritik bir boyutunu oluşturmaktadır. Maher ve arkadaşları (2023) engelli çocukların internet kullanımında mevcut kavramsal çerçevelerin yetersiz kaldığını; bu çocukların hem çevrimiçi fırsatlara erişimde hem de koruma mekanizmalarına ulaşmada kendine özgü güçlüklerle karşılaştığını ortaya koymaktadır. Engelli çocuklar, dijital alandaki ihlalleri bildirmekte daha fazla engelle karşılaşmakta; aynı zamanda yeterli destek altyapısı sağlandığında, dijital araçlar bu çocuklar için dışlayıcı fiziksel ortamları aşmanın kritik bir yolu haline gelebilmektedir. Bu paradoks, dijital alanın dezavantajlı gruplar için hem riski hem de fırsatı eşzamanlı olarak yoğunlaştırabileceğini göstermektedir.

Ebeveynlerin bu süreçteki rolü de yapısal bir boyut olarak bu tablodan bağımsız değerlendirilemez. Lafton ve arkadaşları (2024) ile Banić ve Orehovalı (2024), ebeveyn rolünün etkinliğini belirlemenin salt ailesel tutum ya da bilinç meselesine indirgenemeyeceğini; ekonomik koşulların, çalışma saatlerinin ve ebeveynlerin kendi dijital okuryazarlık düzeylerinin belirleyici olduğunu vurgulamaktadır. Helsper ve arkadaşları, (2024) ise ebeveynin sahip olduğu risk algısının, kendi dijital deneyimleri ve beceri düzeyinin bu konudaki rolünü doğrudan şekillendirdiğini göstermekte; bu bulgu, ebeveyn rolünü bireysel tercih değil yapısal bir kapasite meselesi olarak yeniden çerçevelemektedir. Dolayısıyla dijital eşitsizliklere yönelik müdahalelerin yalnızca çocuğu değil, aileyi çevreleyen sosyoekonomik bağlamı da hedef alması zorunludur.

2.2. Fırsat-Risk Modeli

Çocukların internet deneyimini kavramlaştırmaya yönelik en etkili ve yaygın kullanılan çerçevelerden biri, Livingstone ve Helsper'in (2010) EU Kids Online araştırma ağıyla birlikte sistematik biçimde geliştirdiği fırsat-risk modelidir. Bu model, çevrimiçi deneyimi salt bir risk alanı olarak değil eğitim, sosyalleşme, katılım ve yaratıcılık gibi somut fırsatları da kapsayan çift yönlü bir yapı olarak ele almaktadır (Livingstone vd., 2015; Smahel vd., 2020; Livingstone vd., 2012). Modelin en çarpıcı bulgularından biri, bu iki boyut arasında basit bir denge değil, yapısal bir karmaşıklık bulunduğu: daha fazla çevrimiçi fırsata sahip olan çocuklar aynı zamanda daha fazla riske maruz kalmaktadır. Bu paradoks, internet kullanımını kısıtlamaya yönelik korumacı politikaların çocukları tehlikelerden değil, tehlikelerin yanı sıra fırsatlardan da yoksun bırakma riskini taşıdığını göstermektedir (Livingstone ve Helsper, 2010; Livingstone ve Bulger, 2014; Livingstone ve Smith, 2014).

Bu temel gerilim, farklı coğrafi ve sosyal bağlamlarda tutarlı biçimde yeniden üretilmektedir. Cabello-Hutt ve arkadaşları, (2018), Brezilya'da 12-17 yaş grubundaki çocuklarla yürüttükleri büyük ölçekli çalışmalarında dijital beceri, yaş, cinsiyet ve ebeveyn rolünün fırsat-risk dengesini nasıl farklılaştırdığını göstermektedir. Avrupa merkezli EU Kids Online bulgularının küresel ölçekte sınanması açısından değerli olan bu çalışma, dijital becerilerin fırsatları genişletirken risk maruziyetini de artırdığını; ancak ebeveyn rolünün bu ilişkiyi belirleyici ölçüde düzenlediğini ortaya koymaktadır. Riskler arasında özellikle siber zorbalık, hem kapsamı hem de farklı biçimleri bakımından önemli bulgular sunmaktadır (Anna-Laczi ve Póser, 2024; Amadori vd., 2025). 4C Risk Tipolojisi ise çocukların karşılaştığı riskleri İçerik (*Content*), Davranış (*Conduct*), Temas (*Contact*) ve Tüketim (*Consumer*) olarak sınıflandırarak bunların iyi olma hali üzerindeki etkisini sistematik biçimde inceler (Livingstone ve Stoilova, 2021).

Ne var ki, fırsat-risk modelinin kavramsal güçlüğüne karşın çocuğun aktif özne olarak katkısını merkeze almaması önemli bir kısıttır. Livingstone ve Third (2017), bu eleştiriyi ileriye taşıyarak dijital ortama ilişkin hak çerçevelerinin ve politikaların örtük olarak yetişkin, ayrıcalıklı ve kırılganlıktan azade bir özneyi varsaydığını; çocuğun ise bu öznenin karşısında yalnızca korunmaya muhtaç bir istisna olarak konumlandırıldığını göstermektedir. Oysa çocuklar dijital platformlarda yalnızca risklerin hedefi ya da fırsatların pasif alıcısı değildir; kimlik, mahremiyet ve akran ilişkilerini kendi pratikleriyle aktif olarak müzakere eden, dijital normaları zorlayan ve yeniden biçimlendiren aktörlerdir (Boyd, 2014; Setty, 2023). Setty'nin (2023) gençlerle yürüttüğü nitel çalışma bu bağlamda özellikle aydınlatıcıdır: gençler dijital aracılı etkileşimleri ne salt tehlikeli ne de salt fırsatçı olarak deneyimlemekte; bu deneyimlere bağlamdan bağlama değişen, çok katmanlı anlamlar yüklemektedir. Bu bulgu, fırsat ve riski birbirinden kopuk iki uç olarak konumlandıran ikili çerçevenin çocukların gerçek deneyimlerini kavramakta yetersiz kaldığını düşündürmektedir.

Bu kısıtın ötesine geçen bir perspektif olarak dijital aktivizm ve gençlerin failliği de göz ardı edilmemelidir. Dijital alan, sosyalizasyon süreçlerini etkilemektedir. Kimlik inşası ve özellikle akran ilişkileri açısından dijital alanın önemli bir rolü vardır. Çocuklar için çevrimiçi iletişim, özellikle arkadaşlık kurma ve sürdürme konusunda yüz yüze iletişimden daha sık kullanılabilen ve sosyal destek kaynağı olarak görülmektedir (Gomez-Baya vd., 2019; Holmarsdottir vd., 2025). Stornaiuolo ve Thomas (2017), farklı toplumsal kesimlerden gençlerin katılımcı medyayı siyasi ve kültürel eylem için nasıl araçsallaştırdığını; dijital alanı eşitsizliklere karşı direniş ve ses yükseltme platformuna nasıl dönüştürdüğünü göstermektedir. Bu bulgu, çocuğun iyi olma hali yaklaşımının katılım boyutuyla doğrudan örtüşmekte ve dijital alanı yalnızca tehdit ve fırsatların değil, çocuk failliğinin de inşa edildiği bir mecra olarak yeniden çerçevelemektedir.

2.3. Dijital Dayanıklılık ve Dijital Okuryazarlık

Çevrimiçi riskler karşısında çocukların geliştirdiği stratejilerin, bu stratejilerin ortaya çıktığı bağlamların ve bu bağlamları biçimlendiren yapısal faktörlerin birlikte görünür kılınması gerekmektedir. “Dijital dayanıklılık” kavramı tam da bu ihtiyaca yanıt vermek üzere literatürde geliştirilmiştir (Manning, 2021). Bu kavram, çocukların yalnızca risklerden korunmasını değil; riskleri tanımasını, yönetmesini ve olumsuz deneyimlerden ders çıkararak iyileşme kapasitesini ifade eder (Pan vd., 2024). Hammond vd. (2024), 8-12 yaş grubundaki çocukların dijital dayanıklılığını sosyoekolojik bir çerçevede inceleyen nitel araştırmalarında, dayanıklılığın bireysel bir nitelik olmadığını; bireysel, aile, topluluk ve toplumsal düzeylerin birbirine iç içe geçtiği dinamik bir süreç olduğunu göstermektedir.

İyi olma halini ölçülü ekran süresi kullanımıyla ilişkilendiren yaklaşımlar, orta düzeyde dijital kullanımın en yüksek yaşam memnuniyetiyle ilişkili olduğunu öne sürmektedir (Przybylski ve Weinstein, 2017). Bu çerçevede çocukların kendi davranışlarını yönetebilmesi de dayanıklılığa doğrudan katkı sunar; yeni nesil araçlar ebeveynlerin çocukları sürekli kısıtlaması yerine çocuklara hedef belirleme, zaman yönetimi ve önceliklendirme gibi öz-yönetim becerileri kazandırmayı amaçlamaktadır (Ziker vd., 2025). Vissenberg ve arkadaşları (2022) ise dijital okuryazarlık ile çevrimiçi dayanıklılık arasındaki ilişkiyi ele alan sistematik derlemelerinde bu iki kavramın araştırma literatüründe büyük ölçüde ayrı kollar halinde ilerlediğini; oysa her ikisinin çocukların iyi olma hallerini ve olumsuz dijital deneyimlerle başa çıkma kapasitelerini birlikte şekillendirdiğini ileri sürmektedir. Negatif deneyimin aynı zamanda dayanıklılığı geliştiren bir kaynak olabileceğine dair paradoksal tespit ise çocuğun üstün yararı açısından değerlendirilmeyi beklemektedir.

Ancak mevcut dijital dayanıklılık literatürü önemli bir eleştiriyle yüzleşmektedir. Qamaria ve arkadaşlarının (2025) kapsamlı sistematik derlemesinin saptadığı gibi, alan, dayanıklılığı büyük ölçüde bireysel psikolojik bir kapasite olarak ele almakta; bu ise yapısal eşitsizliklerin dayanıklılık üzerindeki belirleyici etkisini görünmez kılmaktadır. Dijital dayanıklılığı yalnızca bireysel bir yetenek olarak çerçevelemek, sorumluluğu yapısal koşullardan çocuğa ve aileye kaydırma riskini beraberinde getirmektedir.

Dijital okuryazarlık ise çocukların çevrimiçi fırsatlardan yararlanırken riskleri en aza indirme yeteneklerini etkileyen kritik bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Ancak literatür, dijital okuryazarlığı yalnızca teknik bir yeterlilik olarak değil; eleştirel düşünme, içerik üretimi, çevrimiçi katılım ve ruh sağlığını koruma kapasitesini kapsayan çok katmanlı bir yetenek olarak tanımlamaktadır (Livingstone vd., 2021). Bu çerçevede Hollis (2022), dijital alanın gençlerin ruh sağlığı üzerindeki etkisini inceleyen kapsamlı çalışmasında dijital okuryazarlığın yalnızca bilgi erişimini değil, çevrimiçi içerikleri eleştirel değerlendirme ve olumsuz etkileşimlerle başa çıkma becerisini de kapsadığını; bu boyutların geliştirilmesinin ruh sağlığı riskleri açısından belirleyici bir koruyucu işlev gördüğünü vurgulamaktadır.

Dijital okuryazarlık ile risk maruziyeti arasındaki ilişki ise basit bir ters orantıdan ibaret değildir. Endonezyalı gençler arasında yapılan çalışmalar, daha yüksek dijital okuryazarlık düzeylerinin çevrimiçi fırsatlara ilişkin farkındalığın artmasıyla pozitif bir korelasyon gösterdiğini, ancak çevrimiçi risklere maruz kalmayı mutlaka azaltmadığını ortaya koymaktadır (Luthfia vd., 2021). Bu paradoks, fırsat-risk modelinin bulgularıyla da örtüşmektedir: dijital becerileri artan çocuklar daha geniş bir çevrimiçi alana dahil olduklarından risk maruziyetleri de artmakta, ancak bu maruziyetin zarara dönüşüp dönüşmediğini belirleyen şey teknik yeterliliğin ötesindeki destekleyici bağlam olmaktadır (Cabello-Hutt vd., 2018; Livingstone ve Smith, 2014). Benzer biçimde, Nijeryalı ergenler üzerine yapılan araştırmalar, tehdit algısını ve başa çıkma stratejilerini geliştiren kültürel ve bağlamsal olarak uyarlanmış eğitim programlarına duyulan ihtiyacı pekiştirmektedir; ergenler destek için genellikle ebeveynlerine güvenmekte, ancak bu rolün etkinliği büyük ölçüde değişmektedir (Oguine vd., 2025). Bu nedenle ebeveynleri, eğitimcileri, devlet kurumlarını ve teknoloji tasarımcılarını içeren çok paydaşlı yaklaşımlar, gençler arasında çevrimiçi güvenliği ve dayanıklılığı güçlendirmek açısından kritik önem taşımaktadır.

Arkan ve Bal'ın (2025) sistematik literatür taraması, okul çağındaki çocuklarda genel okuryazarlık becerileri ile dijital iyi olma hali arasında anlamlı bir ilişki bulunduğuna işaret etmekte; dijital ve geleneksel okuryazarlıkların birbirini besleyen ve karşılıklı olarak güçlendiren süreçler olduğunu öne sürmektedir. Vissenberg ve arkadaşları (2022) ise dijital okuryazarlık ile çevrimiçi dayanıklılık arasındaki ilişkiyi ele alan sistematik derlemelerinde bu iki kavramın araştırma literatüründe büyük ölçüde ayrı kollar halinde ilerlediğini, oysa her ikisinin çocukların iyi olma hallerini ve olumsuz dijital deneyimlerle başa çıkma kapasitelerini birlikte şekillendirdiğini ileri sürmektedir. Bu tespit, dijital okuryazarlık müdahalelerinin dayanıklılık geliştirme programlarıyla bütünleşik tasarlanması gerektiğine işaret etmektedir. Negatif deneyimin aynı zamanda dayanıklılığı geliştiren bir kaynak olabileceğine dair paradoksal bulgu ise hem okuryazarlık hem dayanıklılık literatürünü birbirine bağlayan ve çocuğun üstün yararı açısından daha fazla araştırılması gereken bir alan olarak öne çıkmaktadır.

3. Yöntem

Makale, "Krizler Çağında Çocuk Olmak: Türkiye'de Pandemi Sonrasında Çocukların İyi Olma Halini Yeniden Düşünmek" başlıklı TÜBİTAK 1001 Projesi'nde (No: 122K860) çocuklarla yürütülmüş olan araştırmanın nitel kısmının bulgularına dayanmaktadır. Girişte de vurgulandığı üzere araştırmanın metodolojik çerçevesini çocuğun iyi olma hali yaklaşımı oluşturmaktadır; bu yaklaşım çocuğu araştırmanın nesnesi değil öznesi olarak kabul eder ve iyi olma halini çocukların kendi anlatımları üzerinden kavramayı esas alır (Axford, 2008; Ben-Arieh, 2008; Fattore vd., 2016). Buna göre, çocuklar kendi hikâyelerinin en yetkili anlatıcılarıdır ve deneyimlerini en doğru şekilde kendileri aktarabilirler.

Araştırmada derinlemesine görüşmeler ve odak grup görüşmeleri bir arada kullanılmıştır. Derinlemesine görüşmeler, çocuğun iyi olma hali gibi çok boyutlu bir kavramın farklı değişkenleri arasındaki dinamik ilişkileri ortaya koymak için başvurulan bir yöntem olarak öne çıkmaktadır (Ben-Arieh vd., 2001). Görüşmelerde açık uçlu soruların ağırlıkta olduğu yarı yapılandırılmış soru formları ve anlatımları derinleştirmeye yönelik takip soruları kullanılmıştır (Uyan-Semerci vd., 2012). Odak grup görüşmeleri ise aynı anda birden fazla çocuğun yorumlarını değerlendirme olanağı sunmasının ötesinde, çocukların söz konusu temalar etrafında birbirleriyle fikir alışverişi içinde değerlendirme yapmalarına ve grup dinamiklerinin gözlemlenmesine imkân tanımaktadır (Darbyshire vd., 2005; Gibson, 2007). Araştırma büyük kentsel eşitsizlikler, farklı sosyoekonomik yapılar, kültürel farklılıklar ve kriz deneyimlerini en şiddetli deneyimleyen İstanbul ve Şanlıurfa illerinde yürütülmüştür. Şanlıurfa'da, araştırma sürecinde öngörülmemiş olan 6 Şubat 2023 depremi ve ardından yaşanan sel felaketi, krizlerin çocuklar üzerindeki katmanlı etkisini anlamayı daha da kritik kılmıştır.

Nitel araştırma kapsamında iki ilde toplam 53 çocukla derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir: Şanlıurfa'da 11-18 yaş aralığında, düşük, orta ve yüksek sosyoekonomik statüden (SES) 26 çocuk; İstanbul'da ise farklı ilçelerden ve farklı SES gruplarından 27 çocukla görüşülmüştür. Araştırma kapsamında 6'sı Şanlıurfa'da 10 adet çocuk odak grup görüşmeleri yapılmış ve bu odak gruplara toplam 68 çocuk katılmıştır. Bu odak grup görüşmeleri, çocukların içinde bulundukları krizler döneminde çocuk olma deneyimlerini, risk ve güvenlik algılarını kendi kelimeleriyle anlamlandırmak amacıyla vinyetler ve senaryolar eşliğinde yürütülmüştür. Katılımcı seçiminde yaş (11-14 ve 15-18), cinsiyet ve SES değişkenlerine göre çeşitlilik sağlanmış; mümkün olduğunca farklı çocukluk hikâyelerine ulaşmak hedeflenmiştir.*

İstanbul Bilgi Üniversitesi Etik Kurul onayı (21.02.2023 tarihli 2023-40605-031 sayılı) alınarak yürütülmüş olan TÜBİTAK 1001 araştırma projesinde nitel ve nicel saha çalışmalarında çocuklarla görüşülmeden önce ebeveyn onayı alınmıştır. Katılımcı çocuklara araştırmanın amacı detaylıca anlatılmış,

* Çocukların sosyoekonomik statülerlerinin belirlenmesinde ebeveynlerin eğitimleri göz önünde tutulmuştur.

ses kaydı için onayları alınmış ve tüm süreç gönüllülük esasına dayandırılmıştır. Ayrıca çalışmalarda İstanbul Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi'nin (ÇOÇA) Çocuk Güvenliği Politika Belgesi esas alınmıştır. Çocukların her an katılımı geri çekme hakları saklı tutulmuştur. Tüm görüşmelerde katılımcılara araştırmanın amacı ve kişisel verilerin kullanımı ayrıntılı biçimde açıklanmış; çocuklardan ebeveyn onay formu alınmıştır. Gönüllülük esasına dayalı katılım esas alınmış, ses kayıtları için ayrıca onay istenmiştir. Transkriptler Temmuz-Eylül 2024 tarihleri arasında hazırlanmış, ses kayıtları yeniden dinlenerek metinler titizlikle gözden geçirilmiştir. Katılımcıların kimlik bilgileri etik kurallar çerçevesinde anonimleştirilmiş ve kodlanmıştır; bu makaledeki tüm alıntılarda yalnızca anonim kodlar kullanılmaktadır. Bu kodlamada sırasıyla il, cinsiyet ve yaş bilgileri yer almıştır.

Bu verilerin analizi, tümdengelimsel yaklaşımla araştırmanın temaları temel olarak projenin teorik zeminini oluşturan “çocuğun iyi olma hali” boyutları (maddi durum, sağlık, eğitim, risk ve güvenlik, katılım, ilişkiler ve dijital dünya) üzerinden belirlenmiştir. Çocukların hikâyelerini rahat aktarabilmeleri için sorular ve dolayısıyla da temel analiz kategorileri; ev, okul, mahalle ve dijital alan olmak üzere dört kritik mekân üzerinden kurgulanmıştır. Her ne kadar temalar kuramsal çerçeve ile belirlense de analiz sürecinde çocukların kendi kelimelerine ve öznel anlatımlarına odaklanılmıştır. Çocukların kendi yaşamlarının uzmanları olduğu varsayılarak, onların krizleri nasıl anlamlandırdıkları ve hangi stratejileri (örneğin dijital dünyada kendi geliştirdikleri savunma mekanizmaları) benimsedikleri tümevarımsal bir hassasiyetle raporlanmıştır.

Transkriptlerin kontrolü ve analiz süreci proje yürütücüsü, araştırmacılar ve bursiyerlerden oluşan geniş bir ekip tarafından ortaklaşa yürütülmüştür. Çocuklarla yürütülen nitel verilerin analiz sürecinde de araştırma ekibinden iki araştırmacı verilerin ilgili alan başlıkları altında kodlanmasında yer almıştır. Proje koordinatörü ise bu kodlama ve alıntıların tutarlılığını gözden geçirmiştir. Projenin en özgün yanlarından biri, analiz aşamasına Çocuk Danışma Ekibi'nin dahil edilmesidir. Araştırmadan elde edilen verilerin analizinde, hangi bulguların daha önemli ve öncelikli olduğuna dair Çocuk Danışma Ekibi ile birlikte değerlendirmeler yapılmıştır.

4. Bulgular

Çalışmanın en önemli bulgularından biri çocukların dijital alana dair deneyimlerinin ve bu deneyimlerin aktarımlarının içerdiği çeşitliliktir. Çocukların dijital araçlara erişimdeki kısıtlar ve olanaklar, ebeveynin hesabını kullanmaktan birden fazla farklı hesap yönetmeye kadar çok farklı deneyimlerin mevcut olduğunu göstermiştir. Bu çeşitlilik konunun değerlendirilmesinde mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır.

*“Yoo zaten bizim orada hesabımız olmadığı için kullanmadığımız için, sadece abimizin ya da annemizin hesabı olduğu için oradan bakabiliyoruz. İşte yaptığımız için kuzenlerime WhatsApp'tan gönderiyoruz. Mesajlaşıyoruz falan.” (Şanlıurfa, K, 12)***

“...bir tane ana hesabım varken bir tane de şey yedek hesap kullanıyorum ki mesela ana hesabımda olan kişiler mesela yaptıklarını görmesin diye yedek hesabımı kullanıyorum.” (Şanlıurfa, K, 15)

Bu farklı erişim ve kullanım biçimlerinin yanı sıra deneyimler hem olumlu hem de olumsuz noktaları içermektedir. Araştırma çalışmasından seçici sergileyeceğimiz bulgular, sırasıyla dijital alanın çocuklar tarafından aktarılan fırsatlar ve riskler; çocukların geliştirdiği dayanıklılık stratejileri ve bu deneyimleri farklılaştıran yapısal kesişimler olarak ele alınacaktır.

** Katılımcı çocukların kimliklerini gizli tutulabilmesi için her katılımcıya bir kod atanmıştır: Görüşülen şehir, cinsiyet (kız/erkek) ve yaş olmak üzere örnekteki katılımcı Şanlıurfa ilinden 12 yaşında bir kız çocuğudur.

4.1. Dijital Alanda Fırsatlar ve Riskler

Öğrenme, Üretim ve Sosyalleşme Olanakları

Çocuklar ve gençler için dijitalleşmenin salt bir eğlence aracı olmaktan çok öte işlevleri bulunmaktadır. Görüşülen çocuklar dijital alanı formal eğitimin sınırlarını aşan bir öğrenme, üretim ve sosyalleşme ortamı olarak tanımlamaktadır.

Eğitim ve öğrenme bağlamında internet, çocukların eksik kaldıkları konularda anında kaynak bulabildikleri bir kütüphane işlevi görmektedir: “İnternet var elimin altında, araştırabileceğim bir sürü kaynak oluyor bir şeyi merak ettiğimde. Gidip oradan bakıyorum” (Şanlıurfa, K, 16). Mesajlaşma uygulamaları, özellikle WhatsApp, okul rutininin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir; ekran süresi kısıtlı olan çocuklar için dahi telefona bakmanın temel meşru gerekçesi ödev takibi olmaktadır: “Telefon da ödev dışında aslında çok bakmıyorum” (Şanlıurfa, K, 12). Son dönemde yaygınlaşan yapay zekâ uygulamaları da bu sürece eklenmiştir. Çocuklar yapay zekâyı pratik bir öğrenme rehberi olarak kullanırken aynı zamanda sınırlarını eleştirel bir gözle değerlendirmektedir: “Animasyon programı çok işe yaramıyor mesela, ben şunu nasıl yaparım diyorum, o bambaşka bir şey söylüyor” (Şanlıurfa, E, 15).

Yabancı dil öğrenimi, dijital alanın sağladığı en çarpıcı öğrenme çıktılarından biri olarak öne çıkmaktadır. Küçük yaşlardan itibaren dijital oyun ve video içerikleriyle büyüyen çocuklar, İngilizce yetkinliklerinin akranlarının çok üzerinde olduğunu belirtmektedir; bir görüşmeci bu sayede C1 düzeyine ulaştığını ifade etmektedir. Benzer biçimde, bilgisayarda animasyon tasarlayan bir çocuk bu üretim sürecinin yabancı dil gelişimine doğrudan katkı sağladığını vurgulamaktadır. Dahası, dijital ortam bazı çocuklar için kurumsal eğitimin yerini almaktadır: “Arkadaşlarım kursla öğreniyor ama ben tamamen internet üzerinden öğreniyorum.” (Şanlıurfa, E, 15) Bu ifade dijital alanın maliyet ve erişim eşitsizliklerini aşma potansiyeline işaret etmektedir.

Beceri edinimi ve üreticilik boyutunda bulgular özellikle dikkat çekicidir. Çocuklar dijital alanda yalnızca tüketici değil, aktif üretici konumuna geçmektedir. Görüşülen çocuklardan biri herkesin “yapamazsın” demesine rağmen kendi kendine robot kodlamayı öğrendiğini, bir diğeri PlayStore ve AppStore’a oyun yüklediğini, bir başkası ise YouTube’da geniş takipçi kitlesine ulaşan animasyonlar ürettiğini anlatmaktadır. Sanatsal beceriler de dijital ortamdaki beslenmektedir; gitar çalmayı internetten öğrenen bir çocuk, dijital alanın yalnızca teknik değil, sanatsal gelişimi de desteklediğini göstermektedir.

Sosyalleşme boyutunda dijital platformlar, coğrafi sınırları aşan arkadaşlık ağlarının kurulmasını sağlamaktadır. Çocuklar WhatsApp’ı birincil mesajlaşma aracı olarak, Instagram’ı ise akranlarının gündelik hayatını takip etme amacıyla işlevsel biçimde kullanmaktadır. Discord ve çevrimiçi oyunlar aracılığıyla farklı şehirlerden ve ülkelerden kişilerle kurulan bağlar zaman zaman yüz yüze ilişkilere dönüşmektedir. Fiziksel çevresine uyum sağlayamayan ya da mahallesindeki ilişkilerden uzak durmak isteyen çocuklar için ise sanal dünya güçlü bir alternatif sunmaktadır: “Sosyalleşme ve aidiyet ihtiyacımı tamamen internet üzerinden kurduğum animasyon grupları ve sanal arkadaşlıklar aracılığıyla karşılıyorum” (Şanlıurfa, E, 15).

Bu noktada çocuklar, kendi yaşamlarındaki imkânların kısıtlılığını ve alternatiflerin yokluğunu dijital alana yönelme nedenleri arasında saymaktadır:

“Etrafımda ilgimi çekecek şeyleri yapabilsem hani onlara ya mesela telefonda yüklediğiniz bir uygulamaya vakit ayırmanız çok kolay ama hani bir spor dalıyla ona vakit ayırmak bütçe ayırmak çok zor. Hani o yüzden diğeri kolay oluyor ve hani senin yapmak istediğin şeyleri yapan insanlarla o telefonun içinde olduğun için hani o bir süreliğine de olsa insanda tatmin duygusu yaratıyor bence. Biraz da o yüzden aslında bağımlıyız.” (İstanbul, K, 15)

Eleştirel düşünme ve farkındalık bağlamında çocuklar, siyasi ve ekonomik gelişmeleri büyük ölçüde sosyal medya üzerinden takip etmektedir. Algoritmaların kendiliğinden karşılarına çıkardığı içerikler aracılığıyla gündemden haberdar olan çocuklar, dolaşımdaki haberlerin güvenilirliğini sor-

gulamaktadır: “Google’a giriyorum, bir haber var, haberin kaynağı çok saçma yerlerden geliyor, ona hiç inanmıyorum” (İstanbul, E, 12). Bu eleştirel okuma pratiği, dijital aktivizmle de bütünleşmektedir; Filistin dayanışması kapsamında boykot listelerinin takip edilmesi örneğinde olduğu gibi, dijital alanı toplumsal katılımın bir mecrası olarak da kullanmaktadır.

Güvenlik Riskleri ve Psikolojik Baskı

Çocukların aktarımları, dijital alan fırsatlar kadar riskleri de barındırdığını göstermektedir. Bu riskler, yaşa uygun olmayan içeriklere maruz kalmanın yanı sıra farklı güvenlik risklerinde ve psikolojik baskı biçimlerinde tezahür etmektedir.

Kişisel veri ihlalleri ve dolandırıcılık alanında “panel atma” yöntemi çocuklar arasında yaygın biçimde bilinen ve derin korku yaratan bir tehdit olarak öne çıkmaktadır. Discord gibi platformlarda hedef alınan bir çocuğun gerçek adından TC kimlik numarasına, adresinden aile üyelerinin banka kartı bilgilerine kadar kişisel verileri ele geçirilebilmektedir. Oyun platformlarına entegre kayıt formları üzerinden gerçekleştirilen dolandırıcılık ise ailelere ciddi maddi zararlar verebilmektedir: “Bir kayıt formu açılıyor, adımızı soyadımızı yazıyoruz, bakıyoruz ki bizim üstümüze bir şeyler geliyor. Geçen babamın hesabından bayağı para çekildi” (İstanbul, E, 12). Bu deneyimler çocuklarda suçluluk ve korku yaratmakta, dijital alana olan güveni derinden sarsmaktadır.

Yaşa uygun olmayan içeriklere maruz kalma konusunda platform denetim eksiklikleri ve algoritma filtrelerinin yetersizliği ön plana çıkmaktadır. X (Twitter) bu bağlamda çocuklar tarafından en sık şikayet edilen platform olmaktadır: “Twitter’da her şey sansürsüz bir şekilde açık açık paylaşıldığı için çok rahatsız ediyorum beni... cinsel içerikler mesela haberler oluyor, bazen bunlar beni rahatsız ediyor” (İstanbul, K, 16). Çocukların “güvenli oyun” olarak bilinen Roblox gibi platformlarda dahi +18 içeriklerin yaygın olduğuna dikkat çekmesi, yaş kısıtlamalarının pratikte işlevini yitirdiğini göstermektedir.

Siber zorbalık ve itibar suikastı boyutunda mesajlaşma uygulamaları ve sosyal medya platformları, akran zorbalığının görsel materyaller üzerinden uygulandığı mekânlara dönüşmüştür. Gizlice çekilen fotoğrafların grup üzerinden dolaşıma sokulması, çocuklarda sürekli bir “tetikte olma hali” ve hedef alınma korkusu yaratmaktadır. Hesap çalınması ise genellikle daha ağır süreçlerin başlangıcı olmaktadır: “Ben bir tane fotoğraf paylaşmıştım, onun hakkında kötü şeyler dedi. Zorbaladı. Sen kimsin böyle falan. Tehdit falan” (İstanbul, K, 15).

Oltalama ve hesap ele geçirme tehdidiyle çocuklar özellikle oyun platformlarında ve sosyal medyada sahte bağlantılarla tuzağa düşürülmektedir. Ele geçirilen hesaplar, çocuğun çevresini dolandırmak için araçsallaştırılmaktadır. Sahte yardım kuruluşu maskesiyle akrabalarından para toplanması bunun en çarpıcı örneğidir. Taciz ve sahte kimlikler de belirgin tehditler arasındadır; yabancısı yetişkinlerin platformlardaki ısrarlı yaklaşımları çocukları bu ağlardan uzaklaştırmaktadır: “Facebook’u çok yaşlı dayılar kullanıyor. Ya beni takip ediyorlar, bilmiyorum kim bunlar, sonra sildim” (İstanbul, E, 12).

Siber zorbalığın yanı sıra sosyal medyada sergilenen idealize edilmiş bedenler ve mükemmel hayatlar ise özgüveni derinden zedelemektedir: “Sosyal medya bana gerçekten çok zarar veriyormuş gibi hissediyorum... Şimdi biri kendisini story atıyor, böyle aşırı güzel bir şekilde... Sonra bir kendimize bakıyorsun, bir kendinize bir şeyleri değiştirmek istediğinizin farkına varıyorsun” (İstanbul, K, 16). Aşağıda yer verdiğimiz İstanbul’daki odak grup katılımcısı bir çocuğun uzun alıntısı da çocukların hissettiklerini oldukça güzel bir biçimde özetlemektedir:

“Ç1- Benim ve arkadaşlarım, çevremın diyeyim en çok takıldığı sosyal medya platformu Instagram. Yani açıkçası olumlu mu olumsuz mu bilmiyorum çünkü olumlu yanları olarak yaratıcılığımızı bence

hikâye paylaşmak olsun işte, hani gönderi paylaşım, paylaşmak olsun, fotoğraf çekmek olsun o şekilde olumlu yönde etkiliyor... Ama olumsuz olarak her zaman hani hep böyle bir mutlu insan profili var önümüzde ve aslında arka planlarını belki de biliyoruz ama bilmek istemiyorum diyeyim... Çünkü sonuçta herkesin bir kötü hissettiği zamanları vardır ama insanlar hem mutlu gördüğünüz zaman ya insan oturup şey diyor. Allah Allah hani diyor, insanlar hep mutluyduya neden acaba ben üzgünüm gibi bir şey oluşuyor, algı oluşuyor. Hani olumlu yanları da var, olumsuz da var ama ben ya en çok burada takılıyorum ve hoşuma gidiyor.” (İstanbul, K, 14).

Bulgulara dair önemli bir nokta ise fırsat ve risklerin birbirinden bağımsız değil, iç içe geçmiş deneyimler olarak tezahür etmesidir. Çocuklar aynı platformları, Discord, Instagram, YouTube, hem güçlendirici hem tehdit edici bulmaktadır. Daha geniş bir çevrimiçi ağa dahil olan çocuklar daha fazla fırsata, ama aynı zamanda daha fazla riske maruz kalmaktadır. Gündemi takip etmek için X’i kullanan çocuklar, platformun sansürlü yapısından hem bilgilenme açısından memnun olurken hem de rahatsızlık duymaktadır. Animasyon gruplarında uluslararası işbirliği yapan bir çocuk, aynı platformda oltalama tehdidiyle yüz yüze gelmektedir. Bu çift yönlülük, internet kullanımını kısıtlamaya yönelik korumacı yaklaşımların çocukları yalnızca tehlikelerden değil, fırsatlardan da yoksun bırakma riskini somut biçimde örneklemektedir.

4.2. Dijital Dayanıklılık: Çocukların Aktif Stratejileri

Bulgular, çocukların dijital tehditlere karşı yalnızca pasif özneler olmadığını da ortaya koymaktadır. Çoğu zaman yetişkin rehberliğinden yoksun kaldıkları bu alanda çocuklar, kendi deneyimleri ve akran öğrenimi aracılığıyla çeşitli dayanıklılık stratejileri geliştirmektedir.

Bireysel ve Teknolojik Savunma Refleksleri

Engelleme ve izolasyon, çocukların dijital sınır ihlallerine karşı başvurduğu en hızlı ve yaygın yanıt biçimidir. Rahatsız edici bir içerik ya da kişiyle karşılaşan çocuklar yalnızca o hesabı değil, kişinin gelecekte açabileceği yedek hesapları da önceden engelleyen seçenekleri aktif olarak kullanmaktadır. Çevrimiçi oyunlarda toksik davranışlarla karşılaşıldığında ise sessize alma (mute) işlevi tercih edilmektedir.

Teknolojik savunma araçları açısından dijital okuryazarlığı yüksek çocuklar, hesap güvenliği için çift doğrulama sistemlerini aktif biçimde kullanmakta ve oltalama bağlantılarına karşı yüksek bir farkındalık sergilemektedir: “Ben biraz bilgili olduğum için internette gördüğüm hiçbir linke tıklamıyorum” (Şanlıurfa, E, 15). Sosyal medyada bazen güvenlik bireysel değil, kolektif bir stratejiyle sağlanmaktadır. Çocukların arkadaş ağları üzerinden teyitleşmesi bu duruma örnektir. Kimlik yönetimi de kritik bir strateji olarak öne çıkmaktadır: asıl hesapları gizli tutup yalnızca fiziksel tanıdıklarını ekleyen çocuklar, görüşlerini özgürce ifade etmek için anonim isimlerle yedek hesaplar açmaktadır.

Bilişsel savunma mekanizmaları, bulguların en özgün boyutlarından birini oluşturmaktadır. Özellikle siber şantaj durumlarında bazı çocuklar saldırganın yarattığı panik havasına kapılmak yerine tehdidi rasyonalize etmektedir. Kişisel bilgilerini yaymakla tehdit eden bir şantajcıya karşı geliştirilen yanıt bu stratejinin çarpıcı örneğidir: “Bu bilgileri kim ne yapacak ki, benim TC’mi sen ne yapacaksın ki?” (İstanbul, K, 14). Tehdidin gücünü boşa çıkaran bu rasyonalizasyon, çocuğun güven duyduğu bir aile ortamı tarafından desteklendiğinde çok daha güçlü bir savunma hattı oluşturmaktadır.

Tehdidin süreklilik kazanması ve diğer savunma mekanizmalarının yetersiz kalması durumunda çocuklar riski yönetmeyi bırakıp ilgili platformu tamamen terk etmektedir. Snapchat üzerinden rahatsız edici içerik alan bir çocuğun uygulamayı cihazından silmesi bu stratejinin en somut örneğidir. Bu radikal çekilme, çocukların güvenlikleri için kendi sosyalleşme alanlarından vazgeçebildiklerini; ancak bu tercihin aynı zamanda fırsatlardan mahrum kalmak anlamına geldiğini ortaya koymaktadır.

Çocuklardan bazıları kendilerine ekran süresi koyduklarını da belirtmişlerdir.

“Ben kendime sınırlama getirmeye çalışıyorum yani çok kullansam bile. Bazı uygulamalar var mesela, alarm veriyorlar bir saati geçtiğinizde. Ya da işte belli bir süre boyunca telefonu açmanızı engelliyorlar. Ben onları indirdim. Onlar var benim telefonumda ben onları kullanıyorum. Mesela günlük iki buçuktan sonra benim alarmım çalıyor...Ders çalışırken de telefonu kilitliyorum. Yani açmak istesem de uygulama izin vermiyor açmama. Süre dolana kadar.” (Şanlıurfa, K, 16)

Sosyal Sermaye ve Çevre Desteğinin Önemi

Kriz anlarında çocuklar teknolojik savunmalar yetersiz kaldığında güvendikleri yetişkinlere başvurmaktadır. Odak grup görüşmelerinde gençler, ciddi bir siber güvenlik sorunu yaşadıklarında önce ebeveynlerini bilgilendireceklerini, gerekirse polise gideceklerini ifade etmektedir. Ancak ebeveynlerde dijital okuryazarlık eksikliğinin olduğu durumlarda maddi ve manevi somut mağduriyetlere yol açmaktadır. Bu denetim boşluğunun doğrudan sonuçları aile bütçesini dahi etkileyebilmektedir: “Geçen babamın hesabından bayağı para çekildi” (İstanbul, E, 12).

Dezavantajlı ama geleneksel bağların güçlü olduğu mahallelerde yaşayan çocuklar için sosyal sermaye farklı bir savunma mekanizması işlevi görmektedir. Kendilerine yönelik bir tehdit, siber zorbalık oluştuğunda mahalledeki geniş arkadaş ağını harekete geçiren bu çocuklar, fiziksel ve dijital dayanışmayı iç içe aktarmaktadır: “Bana yapmaya cüret edemezler” (Şanlıurfa, E, 12); “Benim arkadaş çevrem biraz olduğu için bana karışmıyorlar” (Şanlıurfa, E, 13).

4.3. Kesişimsellik: Yapısal Eşitsizlikler Dijital Deneyimi Nasıl Farklılaştırır?

Bulgular, hem maruz kalınan risklerin hem de geliştirilen savunma stratejilerinin, özetle dijital alan deneyiminin tek tip olmadığını açıkça göstermektedir. Toplumsal cinsiyet, sınıf, mekân ve ebeveynlik koşulları birbirleriyle kesişerek her çocuğun dijital alandaki konumunu özgün biçimde şekillendirmektedir.

Toplumsal Cinsiyet ve Mekân:

Fiziksel mekânların güvensizleşmesi, kız ve erkek çocuklarının dijital alanla kurdukları ilişkiyi toplumsal cinsiyet rolleri ekseninde keskin biçimde farklılaştırmaktadır. Geleneksel aile yapıları ve sokak güvenliğine ilişkin kaygılar kız çocuklarını ev içine hapsetmekte; tablet, telefon ve internet bu çocuklar için dış dünyayla bağ kurabildikleri tek alan haline gelmektedir. Bu durum bir eğlence tercihiinden çıkıp zorunlu bir dijitalleşmeye dönüşmektedir: “Burası site olmadığı için aşağı da inemiyoruz. Bir 4-5 senedir burada aşağı inemiyoruz zaten. Şimdi benim böyle resimden sonra da tek eğlenme odağım böyle tablet, telefon, internet” (Şanlıurfa, K, 12).

Öte yandan toplumsal cinsiyet normlarının dışarıda vakit geçirmeye daha fazla müsamaha gösterdiği erkek çocukları için dijital sosyalleşme, ev içindeki cihazlarla sınırlı kalmamakta; sokak ve internet kafelerdeki akran ortamlarıyla bütünleşmektedir: “Ara sıra Valorant falan atıyoruz internet kafede... Ya ben biraz sokak hayatını seviyorum. Ben ev ortamında çok sevmem” (İstanbul, E, 17). Dolayısıyla kız çocukları için dijital alan bir hapis alanı, erkek çocukları için ise bir alternatif seçenektir. Bu asimetri, dijital deneyimin cinsiyetlendirilmiş yapısını somutlaştırmaktadır.

Sınıfsal Eşitsizlik

Ekonomik eşitsizlik, dijital alandaki varoluşu doğrudan belirlemektedir. Alt sosyoekonomik gruptaki çocuklar akranlarının kolaylıkla oynadığı oyunlara donanım yetersizliği nedeniyle katılamamakta, dijital sosyalleşme ağlarının dışında kalmaktadır: “Benim telefonumda filan olmadığı için... tablette oyun oynayamıyorum eski olduğu için. Ben sadece sosyal medyada takılıyorum” (Şanlıurfa, E, 13). Dijital yoksunluğun en uç biçimi ise şu diyalogda somutlaşmaktadır:

“Bilgisayarın yok mu?”

— Yok.

- Cep telefonun?
- Yok” (Şanlıurfa, E, 12).

Makroekonomik krizler bu eşitsizlikleri daha da derinleştirmektedir. Dolar kuruna geçen oyun platformları nedeniyle ortak dijital etkinlikler lüks haline gelmiştir: “Bir oyun alacağız arkadaşlarımızla birlikte oynayacağımız, geçen ay 30 TL olan şey şu an 300 TL olmuş” (İstanbul, E, 13). Sosyal medya ise ekonomik eşitsizliklerin en görünür olduğu vitrin işlevi görmektedir. Ulaşılamaz hayatları izlemek zorunda kalan çocuklar göreceli yoksunluğu gündelik olarak deneyimlemektedir: “O benim çok yakın arkadaşım... O Şampiyonlar Ligi finaline gitti. Ondan sürekli video istedim çünkü öyle bir imkânım yok yani” (İstanbul, E, 15).

Savunma Kapasitesinin Kesişimselliği

Çocukların dijital tehditlere verdikleri yanıtlar da tek tip değildir. Kız çocuklarının savunma mekanizmaları çoğunlukla bireysel önlemlerden ziyade aile gözetimi ve ortak hesap stratejilerine dayanmakta; bu durum onları proaktif savunma becerileri geliştirmek yerine edilgen bir korunma konumuna yerleştirmektedir. Örneğin bir kız çocuğu Instagram’ı annesiyle ortak kullandığını ve paylaşımının annesinin denetiminden geçtiğini belirtmektedir, bu strateji koruma sağlarken dijital özerkliği kısıtlamaktadır (İstanbul, K, 12).

Aşırı baskıcı aile ortamlarında büyüyen çocuklar ise şantaj karşı özellikle savunmasız kalmaktadır; ailesinden göreceği tepkiden korkan çocuk için şantajcının elindeki en güçlü silah aile baskısının kendisidir (İstanbul, K, 17). Buna karşın iletişime açık ailelerin çocukları tehdidi rasyonalize edip tersine çevirebilmektedir (İstanbul, K, 14).

Dijital okuryazarlığı yüksek çocuklar tehditleri önceden savuşturabilirken, pasif tüketici konumundaki çocuklar reaktif ve geç kalınmış çözümlere mahkûm kalmaktadır (İstanbul, K, 12). Güçlü sosyal bağlara sahip mahallelerde büyüyen çocuklar ise siber tehditlere karşı kolektif savunma mekanizmaları işletebilmektedir (İstanbul, K, 14). Sonuç olarak, bir çocuğun dijital alanda ne kadar iyi konduğu yalnızca bireysel becerileriyle değil cinsiyetiyle, aile yapısıyla, ekonomik konumuyla ve içinde büyüdüğü mahalle dokusunun sağladığı sosyal sermayeyle doğrudan ilişkilidir.

Sonuç

Bu çalışma, İstanbul ve Şanlıurfa’dan çocukların kendi sesleriyle aktardıkları dijital alan deneyimlerini, çocuğun iyi olma hali yaklaşımının teorik çerçevesi içinden okumaktadır. Bulgular, literatürde de yaygın bir biçimde vurgulanan fırsat-risk, dijital dayanıklılık ve kesişimsellik kavramları üzerinden ele alınmıştır.

Livingstone ve Helsper’in (2010) fırsat-risk modeli, çevrimiçi deneyimin yalnızca bir tehdit alanı olarak kalmadığını, eğitim, sosyalleşme, katılım ve yaratıcılık gibi fırsatları da kapsayan çift yönlü bir yapı olarak ele alınması gerektiğini savunur. Bulgularımız bu modelle oldukça örtüşmektedir. Animasyon üretip YouTube’a yükleyen, PlayStore’da oyun yayımlayan, internet üzerinden dil ve kodlama öğrenen çocuklar; daha geniş bir çevrimiçi ağa dahil oldukları için panel atma, hesap çalınması ve oltalama tehditleriyle de daha fazla yüz yüze gelmektedir. Gündemi X (Twitter) üzerinden takip eden çocuklar platformun sansürlü bilgi akışından hem yararlanmakta hem de rahatsızlık duymaktadır. Aynı Discord sunucusu hem uluslararası animasyon işbirliğinin hem de siber şantajın mekânı olabilmektedir.

Öte yandan bulgularımız EU Kids Online’ın çerçevesinin ötesine geçen bir boyutu da görünür kılmaktadır: Türkiye’de ekonomik kriz, kentsel güvensizlik ve göç dinamikleri fırsat-risk paradoksunu niteliksel olarak dönüştürmektedir. Yazında bu paradoks ağırlıklı olarak dijital ekosistem içi bir gerilim olarak ele alınırken (Cabello-Hutt vd., 2018), bulgularımız fırsat ve riskin çocukların ve ailelerinin yaşamda karşılaştığı imkânsızlıklarla da ilişkilendirildiğini göstermektedir. Sokağın güvensiz hale gelmesi, parkların ve oyun alanlarının yokluğu, sosyalleşme alanlarının çoğu zaman tüketimle ilişkili olması, çocuklar için dijital alanı tek alternatif haline getirmektedir. Bu “zorunlu dijitalleşme” hem fırsatı hem riski aynı anda derinleştirmektedir. Başka bir deyişle, bulgularımız fırsat-risk dengesinin yalnızca çevrimiçi içerik ve platformlarla değil,

çocukların fiziksel ve sosyal çevresinin yapısal koşullarıyla da şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bu bulgu Livingstone ve Third'in (2017) önemli eleştirisiyle örtüşmektedir: dijital ortama ilişkin hak çerçeveleri ve politikalar örtük olarak ayrıcalıklı ve kırılganlıktan azade bir özneyi varsaymaktadır. Çocuğun dijital alanla kurduğu ilişkiyi anlamak için önce onun fiziksel dünyasının koşullarını anlamak gerekmektedir. Bulgularımız bu perspektifin Türkiye bağlamında güçlü biçimde karşılık bulduğunu göstermektedir.

Öte yandan bulgularımızın fırsat-risk modeline katkısı yalnızca paradoksu doğrulamakla sınırlı değildir. Mevcut literatürde fırsatlar çoğunlukla eğitim, bilgiye erişim ve sosyal iletişim ekseninde ele alınırken (Stoilova vd., 2021), görüştüğümüz çocuklar dijital alanı aynı zamanda bir üretim ve faillik alanı olarak deneyimlemektedir. Oyun geliştiren, animasyon sergileyen, dijital aktivizme katılan çocuklar Stornaiuolo ve Thomas'ın (2017) tanımladığı "katılımcı medya aracılığıyla eylemlilik" kavramını somutlaştırmaktadır. Bu üretici boyut, Setty'nin (2023) vurguladığı gibi çocukların dijital deneyimlere çok katmanlı ve bağlamsal anlamlar yüklediğini doğrulamakta; fırsat ve riski birbirinden kopuk iki kutup olarak konumlandıran ikili çerçevenin yetersizliğini bir kez daha gündeme taşımaktadır.

Manning (2021) dijital dayanıklılığı çocukların çevrimiçi riskleri tanıma, yönetme ve olumsuz deneyimlerden ders çıkararak iyileşme kapasitesi olarak tanımlamaktadır. Araştırmamızda da bazı çocuklar, zamanı yönetmeye dair kendi stratejilerini aktarmışlardır. Hammond ve arkadaşları (2024) ise dayanıklılığın bireysel bir nitelik değil, bireysel, aile, topluluk ve toplumsal düzeylerin iç içe geçtiği dinamik bir süreç olduğunu savunmaktadır. Pan vd. (2024) da dijital okuryazarlık, ebeveyn-çocuk ilişkisinin kalitesi ve okul düzeyi müfredatın bu süreçteki belirleyici rolünü ampirik olarak göstermektedir. Bulgularımız bu çerçeveleri hem doğrulamakta hem de önemli bir gerilimi açığa çıkarmaktadır. Doğrulama boyutunda görüştüğümüz çocuklar, dijital tehditlere karşı çok katmanlı savunma stratejileri geliştirmektedir: anlık engelleme refleksinden iki faktörlü kimlik doğrulamaya, sosyal sermayenin seferber edilmesinden siber şantajı rasyonelize etmeye kadar uzanan birçok farklı yöntemden faydalanmaktadır. Bu stratejiler Hammond ve arkadaşlarının (2024) sosyoeolojik modeliyle güçlü biçimde örtüşmektedir. Dayanıklılık ne salt bireysel bir beceri ne de salt çevresel bir koşul, ikisinin dinamik etkileşiminin ürünüdür. Ancak bulgularımız bir adım öteye gitmektedir. Vissenberg ve arkadaşlarının (2022) saptadığı gibi, dijital okuryazarlık ve çevrimiçi dayanıklılık literatürde büyük ölçüde ayrı kollar halinde ilerlemiştir. Bulgularımız bu iki boyutun pratikte bölünmez olduğunu somut biçimde ortaya koymaktadır: çift doğrulama kullanan teknoloji meraklısı çocukla uygulamayı silerek tepki veren çocuk arasındaki fark yalnızca teknik bilginin değil, bu bilginin gelişmesini sağlayan sosyal ortamın da farkıdır. Güven duyduğu bir aile yapısı içinde büyüyen çocuk şantajı "TC'mi ne yapacaksın ki?" diyerek boşa çıkarırken, otoriter bir ortamda büyüyen çocuk için ailesinin tepkisi şantajcının en güçlü kozu haline gelmektedir. Bu bulgu Qamaria ve arkadaşlarının (2025) kapsamlı sistematik derlemesinin temel eleştirisiyle örtüşmektedir: mevcut dijital dayanıklılık literatürü büyük ölçüde dayanıklılığı bireysel psikolojik bir kapasite olarak ele almakta, bu ise yapısal eşitsizliklerin dayanıklılık üzerindeki belirleyici etkisini görünmez kılmaktadır. Bulgularımız bu eleştiriyi güçlü biçimde desteklemektedir: çocukların dijital dayanıklılığını belirleyen en kritik faktörler teknik becerilerinden çok cinsiyetleri, aile yapıları, mahalle sosyal sermayesi ve ekonomik konumlarıdır.

Ayrıca dijital kaçınmanın, platformları tamamen terk etmenin, son çare olarak seçilmesi, mevcut literatürde yeterince ele alınmayan bir stratejiyi görünür kılmaktadır. Bu seçim bir yandan dayanıklılığın ifadesidir. Çocuk aktif olarak kendi sınırlarını çizmektedir. Öte yandan, Przybylski ve Weinstein'in (2017) tanımladığı "dengeli kullanım" idealinin yapısal kısıtlar karşısında nasıl çöktüğünü göstermektedir. Güvenli bir dijital katılım ortamı yaratmak yerine platformdan çekilmeyi seçen çocuk, mahrumiyet pahasına güvenliği seçmektedir.

Bu gerilim, Hollis'in (2022) dijital dayanıklılığı ruh sağlığıyla ilişkilendiren perspektifiyle de diyalog kurmaktadır. Sosyal medyada idealize bedenlere maruz kalan, linç kültüründen korkan, paylaşımlarını aşırı kısıtlayan ya da platformları tamamen terk eden çocukların deneyimleri, dijital dayanıklılığın yalnızca teknik değil psikolojik bir boyutunun olduğunu açıkça göstermektedir. Dayanıklılığı yalnızca bireysel güçlülük olarak çerçevelemek, bu yapısal yükü çocuğun omuzlarına yıkmaya riskini beraberinde getirmektedir.

Amadori ve arkadaşları (2025) ile Alper ve arkadaşlarının (2016) çalışmaları, dijital deneyimin cinsiyet, etnisite ve sosyoekonomik statüye göre kesişimsel biçimde farklılaştığını ve bu farklılıkların toplamı değil çarpımsal bir yapı sergilediğini ortaya koymaktadır. Maher ve arkadaşlarının (2023) engellilik ve dijital alan kesişimine, Lafton ve arkadaşları (2024) ile Helsper ve arkadaşlarının (2024) ebeveynlerin rolüne ilişkin bulguları da bu çerçeveyi pekiştirmektedir.

Bulgularımız bu alana üç önemli katkı sunmaktadır. İlk mekânsal yoksunluğun yol açtığı zorunlu “dijitalleşme” olarak özetlenebilir. Ele aldığımız yazında çocukların dijital alanla ilişkisi büyük ölçüde tercih ekseninde ele alınmaktadır. Bulgularımız ise özellikle kız çocukları için bu ilişkinin çoğu zaman bir tercih değil, yapısal bir zorunluluk olduğunu göstermektedir. Sokağa çıkmanın güvensiz, korunaklı oyun alanlarının yetersiz olduğu, mahallenin belirsiz olduğu koşullarda dijital alan, kız çocuklarının tek erişebildiği “dış dünya” haline gelmektedir. Van Dijk’ın (2020) “dijital uçurum” kavramı yalnızca erişim farklılıklarını değil; bu erişimin hangi koşullar altında, hangi bedellerle ve hangi alternatifler yoksunluğunda gerçekleştiğini de kapsamalıdır. Bulgularımız bu genişletilmiş tanımın ne denli gerekli olduğunu somutlaştırmaktadır.

İkinci nokta ise ekonomik krizin kesişimsel etkisi olarak özetlenebilir. Dijital uçurum literatürü ağırlıklı olarak gelişmiş ülkelerin iç eşitsizliklerine odaklanmaktadır. Bulgularımız ise hızlı enflasyon ve döviz kuru artışlarının oyun platformlarını lüks haline getirmesinin, yalnızca donanım erişimini değil akran sosyalleşmesini, aidiyet duygusunu ve göreceli yoksunluk deneyimini nasıl dönüştürdüğünü göstermektedir. Sosyal medyada görülen ulaşılamaz hayatlar, sınıfsal farkın dijital vitrine yansımalarıdır. Sahada tespit ettiğimiz Mascheroni ve Ólafsson’ın (2016) cihaz eşitsizliklerinin çevrimiçi fırsatları kısıtladığı tezinin yanı sıra, makroekonomik koşullar çocukların yoksunluk hissini sanal dünyada da tecrübe ettiğini göstermektedir.

Bu makalede ebeveynlerle yaptığımız odak görüşmelerine yer veremesek de, Lafton ve arkadaşları (2024) ile Helsper ve arkadaşlarının (2024) çalışmaları, ebeveyn rolünün ekonomik koşullar ve dijital okuryazarlıkla ilişkili olduğunu göstermekte; bu bulgu çalışmamızla da örtüşmektedir. Bulgularımız bu çıkarımı bir adım öteye taşımaktadır: uzun çalışma saatleri, ebeveyn yorgunluğu ve dijital okuryazarlık eksikliğinin üstüne, ebeveynlerin kendi bağımlı teknoloji kullanımı da eklendiğinde aile içi gözetim tamamen çökmektedir. Bu tablo Türkiye’de ebeveyn rolünün bilinç ya da irade meselesi olmaktan çıkıp yapısal bir kriz olarak tanımlamayı zorunlu kılmaktadır.

Kesişimsellik yalnızca risklere maruz kalmayı etkilememekte, savunma kapasitesini de farklılaştırmaktadır. Bulgularımız, şantaja karşı geliştirilen bilişsel savunmanın aile ortamına, dijital okuryazarlığın sosyal sınıfa, sosyal sermayenin mahalle yapısına ve platform terkinin cinsiyet dinamiklerine bağlı olduğunu göstermektedir. Bir çocuğun dijital dayanıklılığı dolayısıyla salt bireysel değil yapısal bir mesele olarak değerlendirilmelidir. Bu saptama, Qamaria ve arkadaşlarının (2025) dayanıklılık literatürünün bireysel psikolojik kapasiteye indirgenmesine yönelik eleştirisiyle kesişmekte ve kesişimselliği dayanıklılık araştırmalarının analitik çerçevesine dahil etmenin zorunluluğunu güçlü biçimde vurgulamaktadır.

Bulguların tamamı, çocukları araştırmanın nesnesi değil öznesi olarak konumlandıran çocuğun iyi olma hali yaklaşımının metodolojik tutarlılığını doğrulamaktadır. Livingstone ve Third’in (2017) “normatif özne” eleştirisi bu çalışma açısından özellikle anlamlıdır: dijital politika tartışmaları çoğu zaman örtük biçimde yetişkin, ayrıcalıklı ve kırılganlıktan azade bir özneyi referans almaktadır. Oysa bulgularımız, çocukların kendi algoritma tercihlerini yönettiklerini, anonim hesaplar kurduklarını, şantajı rasyonalize edebildiklerini ve platformları eleştirel biçimde değerlendirdiklerini ortaya koymaktadır.

Bu faillik, bütünsel bir okuma gerektirmektedir. TC kimlik numarasını yaymakla tehdit eden şantajcıya “ne yapacaksın ki?” diyen çocuk, teorik çerçevelerin öngördüğü “savunmasız çocuk” imgesini zorlamaktadır. Kural tanımayan sokakta arkadaşlık kurmak yerine uluslararası animasyon gruplarına katılan genç, dijital alanı bir mahrumiyet değil, bir özgürlük alanı olarak deneyimlemektedir. Bu örnekler, Stornaiuolo ve Thomas’ın (2017) dijital aktivizm bağlamında tanımladığı gençlik failliğiyle örtüşmektedir: çocuklar dijital alanı kendi pratikleriyle yorumlamakta, dönüştürmekte ve direniş alanına çevirmektedir. Bununla birlikte bulgularımız çocuk failliğini romantize etmemektedir. Yapısal kısıtların, cinsiyetin, sınıfın, mekânın, ebeveynlik koşullarının, hangi çocuğun ne kadar dayanıklı olabileceğini ve kimin dijital alanda hangi

fırsatlara ve risklere maruz kalacağını belirlediğini açıkça göstermektedir. Çocuk aktörlüğünü tanımak bu kısıtları görmezden gelmek değil, onların içinde nasıl müzakere edildiğini anlamaktır.

Sonuç olarak bu çalışma, Türkiye'nin iki özgün ilinden çocukların dijital alan deneyimlerini kendi sesleriyle aktararak literatüre üç temel katkı sunmaktadır. Birincisi, fırsat-risk paradoksunun yalnızca dijital ekosistem içi bir gerilim değil fiziksel mekânın güvensizleşmesi ve ekonomik kriz gibi yapısal dönüşümlerin işlevi olduğunu göstermektedir. İkincisi, dijital dayanıklılığın bireysel kapasiteden çok yapısal süreçlerin ürünü olduğunu, cinsiyetin, aile ortamının ve sosyal sermayenin hangi çocuğun ne kadar korunduğunu belirleyen asıl değişkenler olduğunu ortaya koymaktadır. Üçüncüsü, kesişimsellik analizini Türkiye'nin özgün makroekonomik ve kentsel koşulları içine yerleştirerek "zorunlu dijitalleşme", "dijital vitrinde sınıfsal görünme ve yapısal ebeveyn yoksunluğu" kavramlarını literatüre taşımaktadır.

Bulgular, politika yapıcılar ve uygulayıcılar için belirgin bir çerçeve sunmaktadır: çocukların dijital güvenliğini yalnızca platform düzenlemeleri ya da ebeveyn eğitimiyle sağlamaya çalışmak yetersizdir. Dijital alanı şekillendiren fiziksel mekânların güvenliği, ekonomik eşitsizliklerin azaltılması ve ebeveynlerin yapısal yükünün hafifletilmesi, çocuk merkezli dijital politikaların ayrılmaz bileşenleri olmak zorundadır. Çocukların kendi sesleriyle aktardıkları bu bulgular, onları politika yapımının nesnesi değil öznesi olarak konumlandırmanın hem etik hem de epistemolojik bir zorunluluk olduğunu bir kez daha doğrulamaktadır.

Yazar Beyanları

Makalenin Başlığı: Çocukların Gözünden Dijital Alan Deneyimleri

Yazar/Yazarları: Prof. Dr. Emre Erdoğan, İstanbul Bilgi Üniversitesi; Prof. Dr. Pınar Uyan Se-merci, İstanbul Bilgi Üniversitesi

Hakem Değerlendirmesi Beyanı: Alan editörünün anonim ön incelemesinin ardından, makale çift kör dış hakem değerlendirme sürecinden geçirilmiştir.

İntihal Kontrolü: Makale Turnitin programları ile taranmış ve derginin intihal politikası ile uyumlu bulunmuştur.

Çıkar Çatışması: Yazarlar herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan etmektedir.

Finansman ve Proje Desteği: Bu çalışma 22K860 No'lu "Krizler Çağında Çocuk Olmak: Türkiye'de Pandemi Sonrasında Çocukların İyi Olma Halini Yeniden Düşünmek" Projesi çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

Etik Kurul Onayı: Bu çalışmanın etik kurul onayı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Etik Kurulu'nun 21.02/2023 tarihli 2023-40605-031 sayılı kararı ile alınmıştır.

Yapay Zekâ Araçlarının Kullanımı: Özet hazırlama, anahtar kelime önerileri ve literatür oluşturma desteği için Claude 4.6 ve Gemini Yapay Zekâ araçları kullanılmıştır. Yazarlar tarafından son kontrolü yapılmıştır.

Yazar Katkısı Beyanı: Kavramsallaştırma: EE ve PUS Yöntem: EE ve PUS Doğrulama ve bi-çimsel analiz: EE ve PUS Araştırma: EE ve PUS Kaynak temini: EE ve PUS Veri yönetimi: EE ve PUS.; Yazım – İlk taslak: EE ve PUS.; Yazım – Gözden geçirme ve düzenleme: EE ve PUS.; Görselleştirme:.... : EE ve PUS

Veri Paylaşım Beyanı: Bu çalışmanın bulgularını destekleyen veriler yazarlar tarafından üretilmiştir. Ancak bilgilendirilmiş onam formunda yer alan "elde edilen veri, proje dışında başkaları tarafından yeniden kullanılmayacaktır" ifadesi nedeniyle verilerin paylaşılması onam formuna aykırılık teşkil etmektedir.

Teşekkür: Yazarlar, veri toplama ve araştırma sürecinde yer alan TÜBİTAK bursiyerleri Özlem

As Koçbaş, Fatmanur Parlak, Seval Özkazanç, Ahmet Usanmaz ve Yaren Kazaklı ve araştırmacılar Başak Akkan, Tuğçe Erçetin-Sabuncu ve Gözde Durmuş'a; görüşlerini içtenlikle paylaşan çocuk, veli ve öğrencilere teşekkür eder.

Kaynakça

- Akkan, B., Müderrisoğlu, S., Uyan-Semerci, P., & Erdoğan, E. (2019). How do children contextualize their well-being? Methodological insights from a neighborhood based qualitative study in Istanbul. *Child Indicators Research*, 12(2), 443–460. <https://doi.org/10.1007/s12187-018-9532-9>
- Alper, M., Katz, V., & Clark, L. (2016). Researching children, intersectionality, and diversity in the digital age. *Journal of Children and Media*, 10, 107–114. <https://doi.org/10.1080/17482798.2015.1121886>
- Amadori, A., Real, A. G., Brighi, A., & Russell, S. T. (2025). An intersectional perspective on cyberbullying: Victimization experiences among marginalized youth. *Journal of Adolescence*, 97(4), 931–940. <https://doi.org/10.1002/jad.12466>
- Arkan, Z., & Bal, M. (2025). The relationship between school-age students' literacy skills and digital well-being: A systematic review. *BMC Psychology*, 13. <https://doi.org/10.1186/s40359-025-03573-4>
- Axford, N. (2008). Exploring concepts of child well-being: Implications for children's services. Policy Press.
- Banić, L., & Orehovački, T. (2024). A comparison of parenting strategies in a digital environment: A systematic literature review. *Multimodal Technologies and Interaction*, 8, 32. <https://doi.org/10.3390/mti8040032>
- Ben-Arieh, A., Kaufman, N. H., Andrews, A. B., George, R., Lee, B. J., & Aber, J. L. (2001). Measuring and monitoring children's well-being. Kluwer Academic Press.
- Ben-Arieh, A. (2008). The child indicators movement: Past, present, and future. *Child Indicators Research*, 1(1), 3–16. <https://doi.org/10.1007/s12187-007-9003-1>
- Ben-Arieh, A. (2010). From child welfare to children well-being: The child indicators perspective. In S. B. Kamerman, S. Phipps, & A. Ben-Arieh (Eds.), *From child welfare to child well-being* (pp. 9–22). Springer.
- Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi. (2009). General Comment No. 12: The right of the child to be heard. BM Yayınları.
- Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi. (2021). General Comment No. 25 on children's rights in relation to the digital environment. BM Yayınları.
- Boyd, D. (2014). *It's complicated: The social lives of networked teens*. Yale University Press.
- Bradshaw, J., Hoelscher, P., & Richardson, D. (2006). Comparing child well-being in OECD countries: Concepts and methods. Innocenti Working Paper No. 2006–03. UNICEF Innocenti Research Centre. [Yayımlanan versiyon: *Social Indicators Research*, 80(1), 133–177, 2007. <https://doi.org/10.1007/s11205-006-9024-z>]
- Bronfenbrenner, U., & Morris, P. A. (1998). The bioecological model of human development. In G. H. Elder, R. M. Lerner, & W. Damon (Eds.), *Handbook of child psychology: Vol. 1* (pp. 793–828). Wiley.
- Burr, C., & Floridi, L. (2020). The ethics of digital well-being: A multidisciplinary perspective. In C. Burr & L. Floridi (Eds.), *Ethics of Digital Well-Being*. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-50585-1>
- Cabello-Hutt, T., Cabello, P., & Claro, M. (2018). Online opportunities and risks for children and adolescents: The role of digital skills, age, gender and parental mediation in Brazil. *New Media & Society*, 20, 2411–2431. <https://doi.org/10.1177/1461444817724168>
- Darbyshire, P., MacDougall, C., & Schiller, W. (2005). Multiple methods in qualitative research with children: More insight or just more? *Qualitative Research*, 5(4), 417–436. <https://doi.org/10.1177/1468794105056921>
- Durmuş, G., & Uyan-Semerci, P. (2026). Çocukların katılım hakkı: Engeller, deneyimler ve ihtiyaçlar. In D. Özbek, P. Çağlı, C. Demir Gökyayla, & H. N. Şarbak (Eds.), *Prof. Dr. Turgut Tarhanlı'ya armağan: Politika, ekonomi ve toplum kesişiminde hukuk ve insan* (pp. 439–458). On İki Levha Yayıncılık.
- Erdoğan, E., Uyan-Semerci, P., & Akkan, B. (2025). Narrating oneself: How do children negotiate the telling of their lives to adult researchers and how can we provide an adequate research frame? In L. Mogensen, S. Fegter, L. Fischer, J. Mason, & T. Fattore (Eds.), *Qualitative fieldwork with children: Context and participation in child well-being research across nations* (pp. 148–163). Bristol University Press. <https://doi.org/10.51952/9781529228083.ch008>
- Fattore, T., Mason, J., & Watson, E. (2016). *Children and well-being: Towards a child standpoint*. Springer VS. <https://doi.org/10.1007/978-94-017-7534-8>
- Gibson, F. (2007). Conducting focus groups with children and young people: Strategies for success. *Journal of Research in Nursing*, 12(5), 473–483. <https://doi.org/10.1177/1744987107079791>
- Gomez-Baya, D., Rubio-Gonzalez, A., & Gaspar de Matos, M. (2019). Online communication, peer relationships and school victimisation: A one-year longitudinal study during middle adolescence. *International Journal of*

- Adolescence and Youth, 24(2), 199–211. <https://doi.org/10.1080/02673843.2018.1509793>
- Granic, I., Morita, H., & Scholten, H. (2020). Beyond screen time: Identity development in the digital age. *Psychological Inquiry*, 31(3), 195–223. <https://doi.org/10.1080/1047840X.2020.1820214>
- Hammond, S., Polizzi, G., Duddy, C., Bennett-Grant, Y., & Bartholomew, K. (2024). Children's, parents' and educators' understandings and experiences of digital resilience: A systematic review and meta-ethnography. *New Media & Society*, 26, 3018–3042. <https://doi.org/10.1177/14614448241232065>
- Helsper, E., Veltri, G., & Livingstone, S. (2024). Parental mediation of children's online risks: The role of parental risk perception, digital skills and risk experiences. *New Media & Society*, 27, 5986–6005. <https://doi.org/10.1177/14614448241261945>
- Hollis, C. (2022). Youth mental health: Risks and opportunities in the digital world. *World Psychiatry*, 21. <https://doi.org/10.1002/wps.20929>
- Holmarsdottir, H. B., Seland, I., Zinoveva, L., Barbovschi, M., Bărbuță, A., Parsanoglou, D., & Symeonaki, M. (2025). An integrative review on children's perceived and experienced subjective digital well-being. *Frontiers in Digital Health*, 7, 1410609. <https://doi.org/10.3389/fdgth.2025.1410609>
- Joudaki, S. (2024). Exploring children's experiences in the digital environment: A narrative inquiry based on an interdisciplinary approach to child rights [Master's thesis, University of New Brunswick]. UNB Scholar. <https://unbscholar.lib.unb.ca/handle/1882/38068>
- Laczi, S.A., & Póser, V. (2024). Navigating Children's Cybersecurity Landscape: Understanding the impact of cyberbullying, online harassment and identity theft on children. 2024 IEEE 18th International Symposium on Applied Computational Intelligence and Informatics (SACI), 1-6. <https://doi.org/10.1109/saci60582.2024.10619762>
- Lafton, T., Wilhelmsen, J., & Holmarsdottir, H. (2024). Parental mediation and children's digital well-being in family life in Norway. *Journal of Children and Media*, 18, 198–215. <https://doi.org/10.1080/17482798.2023.2299956>
- Livingstone, S., & Bulger, M. (2014). A global research agenda for children's rights in the digital age. *Journal of Children and Media*, 8, 317–335. <https://doi.org/10.1080/17482798.2014.961496>
- Livingstone, S., & Helsper, E. (2010). Balancing opportunities and risks in teenagers' use of the internet: The role of online skills and internet self-efficacy. *New Media & Society*, 12(2), 309–329. <https://doi.org/10.1177/1461444809342697>
- Livingstone, S., Haddon, L., & Görzig, A. (Eds.). (2012). *Children, Risk and Safety on the Internet*. Bristol, UK: Policy Press. Retrieved Jun 15, 2026, from <https://doi.org/10.51952/9781847428844>
- Livingstone, S., Mascheroni, G., & Staksrud, E. (2015). Developing a framework for researching children's online risks and opportunities in Europe. EU Kids Online, London School of Economics and Political Science. <https://eprints.lse.ac.uk/64470/>
- Livingstone, S., Mascheroni, G., & Stoilova, M. (2021). The outcomes of gaining digital skills for young people's lives and wellbeing: A systematic evidence review. *New Media & Society*, 25, 1176–1202. <https://doi.org/10.1177/14614448211043189>
- Livingstone, S., Ólafsson, K., Helsper, E., Lupiáñez-Villanueva, F., Veltri, G., & Folkvord, F. (2017). Maximizing opportunities and minimizing risks for children online: The role of digital skills in emerging strategies of parental mediation. *Journal of Communication*, 67, 82–105. <https://doi.org/10.1111/jcom.12277>
- Livingstone, S., & Smith, P. (2014). Annual research review: Harms experienced by child users of online and mobile technologies: The nature, prevalence and management of sexual and aggressive risks in the digital age. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 55(6), 635–654. <https://doi.org/10.1111/jcpp.12197>
- Livingstone, S., & Stoilova, M. (2021). The 4Cs: Classifying online risk to children. CO:RE Short Report Series on Key Topics. <https://doi.org/10.21241/ssoar.71817>
- Livingstone, S., & Third, A. (2017). Children and young people's rights in the digital age: An emerging agenda. *New Media & Society*, 19(5), 657–670. <https://doi.org/10.1177/1461444816686318>
- Luthfia, A., Widyakusumastuti, M., Wibowo, D., & Angeline, M. (2021). The role of digital literacy on online opportunity and online risk in Indonesian youth. *Asian Journal for Public Opinion Research*, 9(2), 142–160. <https://doi.org/10.15206/ajpor.2021.9.2.142>
- Maher, R., Flynn, S., & Byrne, J. (2023). Child protection and welfare risks and opportunities related to disability and internet use: Broadening current conceptualisations through critical literature review. *Children and Youth Services Review*. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2023.107410>
- Manning, C. (2021, January 20). A framework for digital resilience: Supporting children through an enabling environment. Parenting for a Digital Future. <https://blogs.lse.ac.uk/parenting4digitalfuture/2021/01/20/digital-resilience/>
- Mascheroni, G., & Ólafsson, K. (2016). The mobile internet: Access, use, opportunities and divides among European children. *New Media & Society*, 18, 1657–1679. <https://doi.org/10.1177/1461444814567986>

- OECD. (2021). Measuring what matters for child well-being and policies. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/e82fded1-en>
- OECD. (2025). How's life for children in the digital age? OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/0854b900-en>
- Oguine, M. B., Oguine, O. C., Badillo-Urquiola, K., & Okunade, O. A. (2025). 'Teens need to be educated on the dangers': Digital access, online risks, and safety practices among Nigerian adolescents. In Proceedings of the Fifth Biennial African Human-Computer Interaction Conference (pp. 151–164). Association for Computing Machinery. <https://doi.org/10.1145/3757232.3757244>
- Pan, Q., Lan, M., Tan, C. Y., Tao, S., Liang, Q., & Law, N. (2024). Protective factors contributing to adolescents' multifaceted digital resilience for their wellbeing: A socio-ecological perspective. *Computers in Human Behavior*, 155, 108164. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2024.108164>
- Prensky, M. (2001). Digital natives, digital immigrants, part 1. *On the Horizon*, 9(5), 1–6. <https://doi.org/10.1108/10748120110424816>
- Przybylski, A. K., & Weinstein, N. (2017). A large-scale test of the Goldilocks hypothesis: Quantifying the relations between digital-screen use and the mental well-being of adolescents. *Psychological Science*, 28(2), 204–215. <https://doi.org/10.1177/0956797616678438>
- Qamaria, R. S., Kuswandi, D., Setiyowati, N., & Bahodirovna, A. M. (2025). Digital resilience in adolescence: A systematic review of models, methods and theoretical perspectives. *Multidisciplinary Reviews*, 8(9), Article 2025287. <https://doi.org/10.31893/multirev.2025287>
- Sen, A. (1999). Development as freedom. Oxford University Press.
- Setty, E. (2023). Risks and opportunities of digitally mediated interactions: Young people's meanings and experiences. *Journal of Youth Studies*, 27, 1188–1206. <https://doi.org/10.1080/13676261.2023.2211929>
- Smahel, D., Machackova, H., Mascheroni, G., Dedkova, L., Staksrud, E., Ólafsson, K., Livingstone, S., & Hasebrink, U. (2020). EU Kids Online 2020: Survey results from 19 countries. EU Kids Online. <https://doi.org/10.21953/lse.47fdeqj01ofo>
- Stoilova, M., Livingstone, S., & Khazbak, R. (2021). Investigating risks and opportunities for children in a digital world: A rapid review of the evidence on children's internet use and outcomes. UNICEF Office of Research–Innocenti. <https://doi.org/10.18356/25211110-2020-03>
- Stoilova, M., Livingstone, S., & Mascheroni, G. (2020). Digital childhood? Global perspectives on children and mobile technologies. In *The Oxford handbook of mobile communication and society* (pp. 129–143). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190864385.013.9>
- Stornaiuolo, A., & Thomas, E. E. (2017). Disrupting educational inequalities through youth digital activism. *Review of Research in Education*, 41(1), 337–357. <https://doi.org/10.3102/0091732X16687973>
- Uyan-Semerci, P., Erdoğan, E., & Akkan, B. (2024). Krizler çağında çocuk olmak: Türkiye'de pandemi sonrasında çocukların iyi olma halini yeniden düşünmek araştırması sonuç raporu. İstanbul Bilgi Üniversitesi. <https://cocguniyiolmahali.bilgi.org.tr/wp-content/uploads/2025/03/Krizler-Caginda-Cocuk-Olmak-Arastirma-Sonuc-Raporu.pdf>
- Uyan-Semerci, P., & Erdoğan, E. (2022). From research to policy implementation: An overview of child well-being studies in Turkey. In H. H. Şen & H. Selin (Eds.), *Childhood in Turkey: Educational, sociological, and psychological perspectives* (pp. 17–30). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-08208-5_2
- Uyan-Semerci, P., & Erdoğan, E. (2017). Child well-being indicators through the eyes of children in Turkey: A happy child would be one who.... *Child Indicators Research*, 10(1), 267–295. <https://doi.org/10.1007/s12187-016-9377-z>
- Uyan-Semerci, P., Müderrisoğlu, S., Karatay, A., Akkan, B. E., Kılıç, Z., Oy, B., & Uran, Ş. (2012). Eşitsiz bir toplumda çocukluk: Çocuğun "iyi olma hali"ni anlamak: İstanbul örneği. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- UNICEF Innocenti. (2024). Responsible innovation in technology for children: Digital technology, play and child well-being. UNICEF Innocenti. <https://www.unicef.org/innocenti/reports/responsible-innovation-technology-children>
- van Dijk, J. (2020). The digital divide. Polity.
- Vissenberg, J., d'Haenens, L., & Livingstone, S. (2022). Digital literacy and online resilience as facilitators of young people's well-being? A systematic review. *European Psychologist*, 27(2), 76–85. <https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000478>
- Ziker, J. P., Fails, J. A., House, K., Boyer, J., Wendell, M., Abele, H., Maukar, L., & Ramirez, K. (2025). Parent-child adaptive responses for digital resilience. *Social Sciences*, 14(4), 197. <https://doi.org/10.3390/socsci1404019z>